

Kritička analiza nivoa suštinske zastupljenosti žena postignutog kvotama

Adnan Kadribašić¹

Sadržaj

1. UVOD	2
2. OPIS PROBLEMA - GDJE SU ŽENE U POLITICI U BOSNI I HERCEGOVINI	2
2.1. POLITIČKE VARIJABLE	3
2.1.1. IZBORNI SISTEM BOSNE I HERCEGOVINE – NEPOGODAN ZA ŽENE, PROSJEČNO POGODAN ILI SASVIM PRILAGOĐEN?	3
2.1.2. POSTOJI LI KRITIČNA MASA ŽENA U ZAKONODAVNIM TIJELIMA BOSNE I HERCEGOVINE?	6
2.1.3. POLITIČKE STRANKE – VRATARI ZA UČEŠĆE ŽENA U POLITICI?	7
2.1.4. KO PODRŽAVA ŽENSKJE KANDIDATE/KANDIDATKINJE?	8
2.2. IZBORNI SISTEM BOSNE I HERCEGOVINE JE PROSJEČNO USKLAĐEN SISTEM	8
2.3. DRUŠTVENO-EKONOMSKE I KULTURNE VARIJABLE	9
2.3.1. Obrazovanje	9
2.3.2. Ekonomska razvijenost	9
2.3.3. Tradicionalni stavovi	10
2.3.4. Mediji	10
2.4. NALAZIMO LI PREPREKE U SMISLU POLITIČKIH ILI DRUŠTVENO-EKONOMSKIH VARIJABLI KOJE SPREČAVAJU SUŠTINSKU ZASTUPLJENOST ŽENA?	11
3. KOJI JE NIVO SUŠTINSKE ZASTUPLJENOSTI ŽENA POSTIGNUT?	11
3.1. PERSPEKTIVA ISHODA POLITIKE	11
3.1.1. RODNO PRISTRASNO GLASANJE? POBLIŽE RAZMATRANJE RODNIH SKLONOSTI BIRAČA	12
3.1. POLITIKA KAO PERSPEKTIVNO RADNO MJESTO - DA LI PARLAMENTARKE ZASTUPAJU INTERESE ŽENA U BOSNI I HERCEGOVINI?	14
3.1.4. Možemo li naći dokaze o tome da parlamentarke suštinski zastupaju žene?	14
4. KAKO UNAPRIJEDITI SUŠTINSKU ZASTUPLJENOST ŽENA?	16
4.1. Izmjene Izbornog zakona	18
4.2. Napori daljnje senzibilizacije političkih stranaka	19
4.3. Napori podrške ženama u politici	19
4.3.1. Aktuelna politička kultura odvraća žene od aktivnog angažmana u svrhu političke karijere	19
4.3.2. Biračko tijelo je uglavnom rodno pristrasno	20
4.3.3. Očekivanje da će parlamentarke djelovati u ime svih žena vrši dodatni pritisak na žene u politici	20
5. ZAKLJUČCI I PREPORUKE - DVA FRONTA ZA SUŠTINSKU ZASTUPLJENOST PREPORUKE I ZA PONUDU I ZA POTRAŽNJU SUŠTINSKE ZASTUPLJENOSTI (SZ) ŽENA	21
BIBLIOGRAFIJA	23

Sažetak

Ova studija nastoji već postojeće podatke o suštinskoj zastupljenosti žena u zakonodavnim tijelima Bosne i Hercegovini staviti u odgovarajući okvir kako bi procijenila uspješnost politike kvota za manje zastupljeni spol. Podaci prikupljeni za potrebe ove studije ukazuju na to da kvote nisu problem, već dio rješenja, i da se moramo udaljiti od debate o kritičnoj masi i umjesto toga fokusirati na potrebu da parlamentarne zastupnice djeluju u interesu žena kao grupe. Studija zaključuje da kvote ne trebaju ostati jedina politika za ostvarivanje suštinske zastupljenosti, a glavnim akterima pruža niz preporuka za buduće aktivnosti u cilju podrške suštinskoj zastupljenosti žena kao grupe.

¹ Adnan Kadribašić diplomirao je pravo, a zvanje magistra stekao u oblasti upravljanja državom i humanitarnim poslovima. Posjeduje opsežno istraživačko iskustvo u području ljudskih prava i politika za eliminaciju diskriminacije - objavio je radove, proveo istraživanja, izradio nacрте novih politika i zakonodavstva i proveo obuke o ljudskim pravima i ravnopravnosti. Jedan je od koautora Komentara na Zakon o zabrani diskriminacije i niza drugih studija koje je objavio Centar za ljudska prava Univerziteta u Sarajevu. Radi kao pravni savjetnik za usklađivanje domaćeg zakonodavstva sa međunarodnim i evropskim standardima ljudskih prava pri Agenciji za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine, a ranije je radio za Misiju OSCE-a u Bosni i Hercegovini u privatnom advokatskom uredu.

1. UVOD

Utjecaj žena izabranih u zakonodavna tijela predstavlja važan preduvjet za postizanje ciljeva ravnopravnosti spolova i osnaživanja žena. Ovaj preduvjet temelji se na ideji da žene u politici neće samo podržavati ciljeve njihovih političkih opcija, već da će također "djelovati u ime" i "kao žene", odnosno da će suštinski zastupati interese žena kao grupe (suštinska zastupljenost).

Do danas su se politolozi u području ravnopravnosti spolova uglavnom zanimali za brojčano stanje žena u državnim zakonodavnim tijelima. Naime, žene čine nešto više od 50% svjetskog stanovništva, ali tek 16% njih je izabrano da obnaša političke funkcije. To je dovelo do poziva na akciju kojom bi se povećao broj žena u zakonodavnim tijelima na temelju argumenata pravednosti i tvrdnji da će takvo povećanje suštinski izmijeniti procese i ishode donošenja odluka.

Situacija u Bosni i Hercegovini po pitanju učešća žena u zakonodavnim tijelima ne razlikuje se mnogo u odnosu na ostatak svijeta. I pored uvedene kvote za manje zastupljeni spol na listama kandidata, 2006. godine je broj žena izabranih u Parlamentarnu skupštinu BiH činio 11,9%, a 2010. godine 19%. To je znatno ispod nivoa od 40%, koji se, prema Zakonu o ravnopravnosti spolova BiH i standardima Vijeća Evrope, smatra pravednom zastupljenošću, pa čak i ispod pekinškog praga od 30%.

Nedovoljna zastupljenost žena u zakonodavnim tijelima ostaje u središtu većine diskusija iz proteklih godina usljed vjerovanja da će se kritičnom masom žena postići cilj suštinske zastupljenosti.

Međutim, sama brojnost ne bi trebala ostati u središtu interesa glavnih aktera uključenih u napore za postizanje ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini. Cilj je ove studije je pobliže razmotriti sve varijable koje utječu na suštinsku zastupljenost žena i, na koncu, otkriti nivo suštinske zastupljenosti postignut sadašnjim politikama. Ova studija se zaključuje analizom mogućih strateških politika koje će biti ponuđene glavnim akterima u cilju pružanja podrške ženama u politici.

2. OPIS PROBLEMA – GDJE SU ŽENE U POLITICI U BOSNI I HERCEGOVINI

U odsustvu istraživanja o varijablama koje utječu na suštinsku zastupljenost žena, a kako bismo procijenili nivo suštinske zastupljenosti, moramo pobliže razmotriti situaciju u Bosni i Hercegovini.

Za potrebe analize varijabli bit će primijenjena istraživačka matrica prilagođena istraživanju Bosne i Hercegovine, a koja se temelji na analizi pozadine modela najboljeg slučaja kakvu primjenjuju naučnici i istraživači u drugim zemljama (Celis, Krook, Grey, Dahlrup, Tripp i Kang, Childs i drugi).

Kako bi obuhvatila sve relevantne varijable, matrica je ispitala međudjelovanje dviju priznatih varijabli koje utječu na suštinsku zastupljenost: političke varijable i društveno-ekonomske i kulturne varijable. Zbog objektivnih ograničenja ovog istraživanja, indikatori za navedene varijable razmatrat će se u manjoj mjeri, ali će istraživanje istaći eventualne prepreke. Koristit će se već postojeći podaci jer je važno utvrditi eventualne prepreke koje potječu iz ovih dviju varijabli.

Oblik izbornog sistema	Veličina izbornih jedinica	Učešće žena i muškaraca u izbornom procesu	Surrogat predstavljanje	Procenat	Obaveznost	Sistem zaključavanja	Druge kvote	Broj izabranih žena	Broj izabranih žena na drugom mjestinu odlučivanja	Forum žena	Promocija žena kandidata	Unutar stranačka demokratizacija	Ravnopravnost spolova u političkim programima	Političke akademije (za žene)	Institucionalna podrška	Podrška od IVO	Kampanje za veću zastupljenost žena
IZBORNI SISTEM			IZBORNE KVOTE			KRITIČNA MASA		POLITIČKE STRANKE				PODRŠKA					

POLITIČKE VARIJABLE

PROMJENE U REAKCIJI NA ŽENE POLITIČARKE:	POLITIČKI REZULTATI	MATERIJALNO ZASTUPANJE	POLITIKA I BUDNO MJEŠTO	PROMJENE U NASTUPANJU I EFIKASNOSTI ŽENA POLITIČARKI
POVEĆANA MOĆ ŽENA				PROMJENE I SOCIJALNOJ KLIMI POLITIČKOG ŽIVOTA
				PROMJENE U POLITIČKOM DISKURSU
				PROMJENE POLITIKA

SOCIO-EKONOMSKE I KULTURNE VARIJABLE

NIVO OBRAZOVANJA		EKONOMSKI RAZVOJ			TRADICIONALNI STAVOVI			DEMOKRATIZACIJA			
Nivo općeg obrazovanja	Obrazovni nivo izabranih žena	BNP	Indeks siromaštva	(Ne)sigurnost	Jaz u prihodu žena i muškaraca	Davanje prednosti muškarcima ili ženama u izbornom procesu	Promocija kandidata u lokalne i državne medije	Indeks demokratizacije	Korupcija	Sudbina neovisnost	Civilno društvo

Sve ove varijable, kao i konačni prijedlog triju strateških politika, testirani su kroz upitnik "Položaj žena u politici u Bosni i Hercegovini". Ovaj je upitnik sačinjavala mješavina pitanja sa ponudnim odgovorima i otvorenih pitanja, kojima su se nastojali otkriti stavovi ispitanica u odnosu na postojeće strateške politike, preostale prepreke i predložene strateške politike.

Od ukupno 49 ispitanica 11 trenutno služi zastupnički mandat, i to u Parlamentarnoj skupštini BiH (4), Narodnoj skupštini RS (1), Parlamentu Federacije BiH (5), kantonalnoj skupštini (1), općinskom vijeću (4), a njih pet su jednom bile kandidatkinje za takva mjesta. Preostalih 38 su članice političkih stranaka i/ili rade za nevladine organizacije koje su posvećene promociji žena u politici ili studiraju političke nauke. Fokus je bio stavljen na ovu obaviještenu javnost jer je cilj upitnika bio osigurati obaviještene povratne informacije o predloženim strateškim politikama, a ne percepcije o položaju žena u politici u Bosni i Hercegovini.

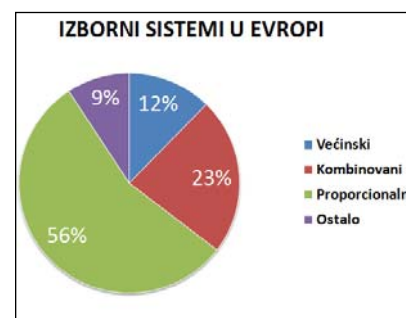
2.1. POLITIČKE VARIJABLE

2.1.1. IZBORNI SISTEM BOSNE I HERCEGOVINE – NEPOGODAN ZA ŽENE, PROSJEČNO POGODAN ILI SASVIM PRILAGOĐEN?

Mnogi smatraju da izborni sistem Bosne i Hercegovine otežava učešće žena u zakonodavnim tijelima. Ovo će poglavlje ocijeniti izborni sistem Bosne i Hercegovine u odnosu na gore navedene varijable i ta rješenja uporediti sa uporedivim sistemima u Evropi.

Političke varijable smatraju se najvažnijim za učešće žena u zakonodavnim tijelima. Izbori su jedan od najvažnijih stubova demokratskog društva i predstavljaju priliku da građani izaberu svoje predstavnike, koji želje svog izbornog tijela prevode u nove politike.

Osnovne varijable koje potječu iz ovih zakona i koje mogu utjecati na učešće žena su: vrsta izbornog sistema, veličina jedinice—koja određuje koliko se predstavnika bira iz svake izborne jedinice; formula—koja određuje kako se bira ko će dobiti mjesto i struktura glasačkog listića—koja određuje da li glasači glasaju za kandidata ili za stranku i da li glasači zaokružuju samo jednu opciju ili mogu izraziti niz preferencija. Druge osobine izbornih sistema koje oblikuju zastupljenost žena i koje su obuhvaćene matricom uključuju sljedeće varijable: učešće žena i muškaraca, posredno zastupanje, kritičnu masu, ulogu političkih stranaka i podršku koju žene dobiju od drugih institucija ili vaninstitucionalnih aktera.

Slijedi detaljnija analiza ovih varijabli, koje utječu na broj žena u zakonodavnim tijelima, u svrhu pronalazjenja najoptimalnijeg modela. Osim toga, pokušat ću otkriti da li postoje druge prepreke u izbornom sistemu Bosne i Hercegovine koje eventualno otežavaju učešće žena u zakonodavnim tijelima.

Izborni sistem Bosne i Hercegovine pripada porodici sistema PR lista sa otvorenim listama. Za potrebe ove studije izborni sistemi razvrstani su u tri osnovne porodice - većinski², miješani i proporcionalni³ - pri čemu svaka od njih podrazumijeva mnoštvo podvrsta. PR izborni sistemi preovladavaju u Evropi, a podaci koje objavljuje ODHIR⁴ pokazuju da su PR izborni sistemi još uvijek značajan i dosljedan predviđač većeg udjela žena u parlamentu.

² Većinski izborni sistemi utemeljeni su na manjim izbornim jedinicama i na pretpostavci da postoji jedinstveni pobjednik u smislu "prvog preko crte", "relativne većine" ili "apsolutnog pobjednika".

³ U proporcionalnom sistemu (PR LISTA) broj mjesta koje osvoji stranka ili grupa kandidata proporcionalan je broju osvojenih glasova.

⁴ Norris, P., Krook, M., *Gender Equality in Elected Office: A Six-Step Action Plan* [Ravnopravnost spolova na izabranim funkcijama: Akcioni plan u šest koraka], OSCE-ov Ured za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR), mart 2011.

⁵ Posredstvom podataka međunarodnog projekta "IDEA baza podataka", thequota-project.org baza podataka, u kombinaciji s podacima izbornog sistema sa internetske stranice Meduparlamentarne unije, stranica posjećena 12. januara 2013.

⁶ "Kompenzacijski mandati" su mandati koji se dodjeljuju listama političkih stranaka ili koalicija prema broju osvojenih glasova, a služe kao kompenzacija za neadekvatnu proporcionalnu zastupljenost na entitetskom nivou, do koje se dolazi zbrajanjem rezultata za određeno višečlano izabrano tijelo.

⁷ "Žene i muškarci u Bosni i Hercegovini", Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, decembar 2011.

⁸ Tripp, Aili Mari, Kang, Alice, "The Global Impact of Quotas: On the Fast Track to Increased Female Legislative Representation" [Globalni efekat kvota: Ubrzano povećanje zastupljenosti žena u zakonodavstvu] University of Nebraska - Lincoln Faculty Publications: Political Science, Paper 41, 2008.

Izborni sistemi također mogu imati "zatvorene" ili "otvorene" liste. U sistemima sa zatvorenim listama političke stranke rangiraju kandidate, a mjesta se dodjeljuju prema toj rang-listi u zavisnosti od broja glasova koje u određenoj izbornoj jedinici osvoji neka stranka. Sistemi sa zatvorenim listama podložni su kritikama jer političke stranke odlučuju o rangiranju unutar liste i na taj način ograničavaju izbor glasača. Mnogi istraživači tvrde da kvote imaju veće izgleda za uspjehnost u PR sistemima sa listama sličnim onoj koja se primjenjuje u Bosni i Hercegovini kada su liste zatvorene jer je na taj način gotovo izvjesno da će žene biti izabrane. Međutim, iako je nemoguće garantirati određen broj izabranih žena, podaci prikupljeni za potrebe ovog istraživanja⁵ ukazuju na to da su njihove prosječne vrijednosti veoma slične kako za sisteme sa zatvorenim listama (25%) tako i za one sa otvorenim listama (24%).

Važno je napomenuti da se u slučaju lokalnih i kantonalnih izbora direktno biraju svi zastupnici, odnosno da su liste u potpunosti otvorene. Na državnom i entitetskom nivou liste su poluotvorene budući da postoji više izbornih jedinica (o broju izbornih jedinica bit će više riječi u sljedećem poglavlju). Oko 70% liste je otvoreno, a preostalih 30% mjesta dodjeljuje se kompenzacijskim mandatima⁶.

2.1.1.1. Veličina izbornih jedinica

Veličina ili brojnost populacije izborne jedinice direktno utječe na vjerovatnoću kandidiranja i izbora žena. Kada stranke mogu kandidirati više od jedne osobe, veća je vjerovatnoća da će kandidirati uravnoteženu listu nego u slučaju kada mogu kandidirati samo jednu osobu po izbornoj jedinici. U Bosni i Hercegovini PR sistem izbornih lista dozvoljava višečlane izborne jedinice. Ovo pravilo primjenjuje se na sve liste kandidata svih stranaka koje se natječu za mjesta u zakonodavnim tijelima. Zapravo, većina stranaka nominira onoliko kandidata koliko je mjesta u zakonodavnom tijelu za koje se natječu.

2.1.1.2. Učešće žena i muškaraca na izborima (odaziv glasača)

Čini se da u Bosni i Hercegovini nema problema sa odazivom glasača. Prema zvaničnim statističkim podacima, za opće izbore 2010. godine bilo je 2.136.599. registriranih glasača, od čega 56,6% žena⁷. Procenti odaziva glasača razvrstani po spolu gotovo su isti za žene (49,17%) i muškarce (50,83%). To vodi zaključku da ova varijabla ne utječe na broj izabranih žena odnosno muškaraca jer žene i muškarci imaju skoro jednak broj glasova na izborima.

2.1.1.3. Izborne kvote

Izborne kvote su, širom svijeta, među najčešće upotrebljanim strateškim politikama za postizanje većeg broja žena u politici. Od 2006. više od 84 zemlje posjeduje neki oblik kvote za poboljšanje izbora ženskih kandidata⁸. U mnogim drugim zemljama u toku su diskusije o tome da li primijeniti kvote. U protekloj deceniji upotrebljavaju se pravne kvote osmišljene za ubrzanje procesa kandidiranja i izbora žena na zakonodavne funkcije. Postoje dokazi da je upotreba kvota povećala

broj žena u parlamentima – jedna nedavna studija pokazuje da se nakon uvođenja kvota u zemljama područja OSCE-a ukupni broj žena povećao za 5,8% u odnosu na podatke od prije uvođenja kvote. Danas u svijetu postoje tri osnovne vrste političkih kvota. Prvo, **dobrovoljne stranačke kvote** koje usvajaju političke stranke, drugo, **kvote kandidata** koje zahtijeva zakon i, konačno, **rezervirana mjesta**, odnosno pozicije za koje se mogu natjecati samo ženski kandidati i koje se koriste u svrhu izravnijeg reguliranja broja žena na izabranim funkcijama. Od zemalja u kojima se trenutno primjenjuju kvote, u 61 postoje dobrovoljne stranačke kvote (često u kombinaciji sa drugim vrstama kvota), u 28 postoje zakonom propisane kvote kandidata, a u 12 rezervirana mjesta⁹. Izbornim je zakonom iz 1998. godine uvedena kvota za kandidate.

Član 4.19, stav 4, Izbornog zakona Bosne i Hercegovine¹⁰ glasi:

Svaka kandidatska lista uključuje kandidate muškog i ženskog spola, koji su ravnopravno zastupljeni. Ravnopravna zastupljenost spolova postoji u slučaju kada je jedan od spolova zastupljen s najmanje 40% od ukupnog broja kandidata na listi. Kandidati spola koji je manje zastupljen raspoređuju se na kandidatskoj listi na sljedeći način: najmanje jedan (1) kandidat manje zastupljenog spola među prvih dva (2) kandidata, dva kandidata (2) manje zastupljenog spola među prvih pet (5) kandidata i tri (3) kandidata manje zastupljenog spola među prvih osam (8) kandidata itd.

Prema ovom pravilu, svaka kandidatska lista uključuje kandidate muškog i ženskog spola. Manje zastupljeni spol na listi mora činiti najmanje jednu trećinu svih kandidata na listi.

2008.		2012.	
Position	Woman in %	Position	Woman in %
1	9,70	1	11,42
2	89,37	2	89,42
3	6,31	3	6,18
4	17,79	4	16,51
5	81,08	5	82,10
6	7,67	6	8,69
7	17,91	7	15,32
8	81,44	8	81,84
9	7,99	9	7,68
10	21,58	10	17,19
11	76,82	11	81,18
12	8,66	12	9,21
13	20,46	13	18,37
14	77,33	14	78,94
15	8,69	15	8,78
16	21,88	16	20,15
17	74,91	17	77,91
18	9,89	18	11,28
19	25,74	19	19,60
20	73,68	20	75,57
21	9,92	21	10,41
22	25,08	22	20,31
23	71,04	23	76,51
24	12,78	24	12,89
25	23,63	25	24,28
26	73,32	26	75,32
27	13,16	27	14,57
28	27,71	28	29,00
29	72,30	29	70,72
30	14,50	30	20,51
31	26,40	31	33,85

⁹ Ibid.

¹⁰ Izborni zakon Bosne i Hercegovine ("Službeni list Bosne i Hercegovine", br.: 23/01, 7/02, 9/02, 20/02, 25/02, 4/04, 20/04, 25/05, 52/05, 65/05, 77/05, 11/06, 24/06, 32/07, 33/08, 37/08 i 32/10).

Tabela: Pozicije žena na izbornim listama 2008. i 2012. godine

¹¹ Kvota od 40% uvedena je u martu 2013. godine i još nije bila primijenjena ni u jednom izbornom ciklusu. Do danas je primjenjivana kvota od 33,33% ili jedne trećine.

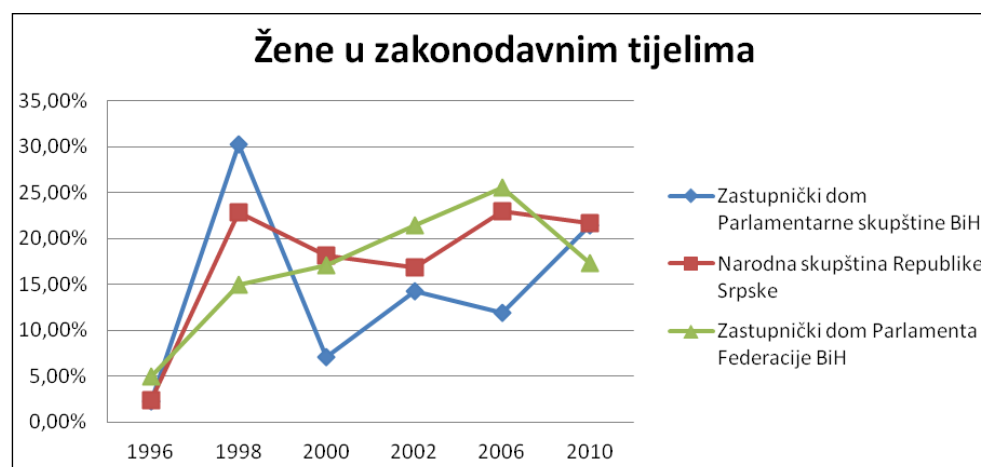
Uspostavljeni postotak čini bar 40% manje zastupljenog spola¹¹. Pored obaveznog postotka, kvota u Bosni i Hercegovini također je uvela obavezni poredak pri rangiranju. To pravilo nalaže najmanje jednog (1) kandidata manje zastupljenog spola među prvih dva (2) kandidata, dva kandidata (2) manje zastupljenog spola među prvih pet (5) kandidata i tri (3) kandidata manje zastupljenog spola među prvih osam (8) kandidata itd. Kvota uspostavljena zakonom u Bosni i Hercegovini također je obavezna. Centralna izborna komisija će odbiti listu stranke ako ona nije sastavljena prema pravilu o kvoti. Uprkos tome, analiza lista kandidata za lokalne izbore 2012. godine pokazuje da su političke stranke u gotovo svim slučajevima kvotu primjenjivale na minimalistički način. Podaci za 2008. i 2012. godinu pokazuju da su žene u samo 10% slučajeva bile prve na listi i da su činile oko 85% imena za mandate namijenjene manje zastupljenom spolu. Prema pravilu o kvoti, manje zastupljeni spol mora biti na petom (5), osmom (8), jedanaestom (11), četrnaestom (14), sedamnaestom (17), dvadesetom (20), dvadeset trećem (23), dvadeset šestom (26) i dvadeset devetom (29) mjestu na listi, a upravo tu obično i nalazimo kandidate ženskog spola.

2.1.2. POSTOJI LI KRITIČNA MASA ŽENA U ZAKONODAVNIM TIJELIMA BOSNE I HERCEGOVINE?

Zamisao kritične mase podrazumijeva da (kritičan) broj žena u zakonodavstvu vodi unapređenju suštinske zastupljenosti žena. Uobičajeno se pretpostavlja da kako broj žena u zakonodavnim tijelima raste, to će one biti u boljem položaju da formiraju strateške koalicije jedne s drugima u svrhu promoviranja zakonodavstva vezanog za pitanja od značaja za žene (Thomas 1994). Međutim, već 1980-ih godina akademska zajednica odbila je ideju specifične prekretnice. Dahlerup¹² zaključuje da je "moguće da su pokušaji povezivanja odgovarajućeg broja žena sa ishodima politike u velikoj mjeri pogrešno postavljeni u istraživanjima" i da "broj žena u parlamentima vjerovatno nije odlučujući faktor".

¹² Grey, S., Manon Tremblay, Dahlerup, D., Childs, S., Krook, M. L. „Do Women Represent Women? Rethinking the ‘Critical Mass’ Debate“ [Da li žene zastupaju žene? Novi pogledi na debatu o "kritičnoj masi"], u: Politics & Gender, 2 (2006), str. 491–530.

Od prvih demokratskih izbora u Bosni i Hercegovini žene nikada nisu izabrane u postotku za koji bi se moglo reći da postiže kritičnu masu, a gotovo uvijek je njihov postotak bio ispod 40%, što se smatra ravnopravnom zastupljenošću prema Zakonu o ravnopravnosti spolova BiH i standardima Vijeća Evrope, pa čak i ispod pekinškog praga od 30%.

Broj žena u lokalnim zakonodavnim tijelima (općinskim vijećima i skupštinama opštine u Bosni i Hercegovini) dostupan je samo za posljednja dva izborna ciklusa. Godine 2008. među izabranim kandidatima bilo je 15% žena, a 2012. godine 16,5%.

Na izborima i 2008. i 2012. godine žene nikad nisu činile više od trećine svih nominiranih kandidata. Međutim, samo je 15% mjesta u općinskim vijećima 2008. i 16,5% 2012. godine pripalo ženama. No, broj izabranih žena nije isti u svakoj općini. Naravno, u većini općina broj izabranih žena odgovara prosjeku, ali ima i općina gdje je taj broj ispod prosjeka, kao i onih gdje udio žena u općinskom vijeću dostiže i 54,45%. Ponovo, ako uporedimo podatke za 2008. sa podacima za 2012. Godinu, primijetit ćemo značajne oscilacije u broju žena izabranih u različitim općinama.

Bosnu i Hercegovinu čine 142 općine, pa bi stoga bilo dosta nezahvalno procjenjivati izborne rezultate u svim općinama. Iz tih razloga, za potrebe ove studije analizirat će se sljedeće općine: Banja Luka, Centar Sarajevo, Stolac, Široki Brijeg, Modriča, Trebinje, Mrkonjić-Grad, Bosanska Krupa, Odžak i Bugojno. Ove općine izabrane su prema sljedećim kriterijima: broj mjesta u lokalnom zakonodavnom tijelu, geografski položaj i broj izabranih žena. Detaljna analiza rezultata u ovim općinama pomoći će nam da otkrijemo koje varijable utječu na konačan broj izabranih žena.

Ako razmotrimo deset općina analiziranih za potrebe ove studije, primijetit ćemo oscilacije u brojevima. To je, npr., slučaj sa Banjom Lukom, gdje je broj izabranih žena trostruko opao, i sa Modričom, gdje je broj žena dvostruko povećan.

Općina	Broj mjesta	Pozicija u Bosni i Hercegovini	Rezultati 2008.	Rezultati 2012.
Banja Luka	31	sjever	19,35%	9,57%
Centar Sarajevo	31	sredina	19,35%	22,58%
Stolac	17	jug	23,52%	29,41%
Široki Brijeg	25	jug	16%	16%
Modriča	27	sjeveroistok	11,11%	22,22%
Trebinje	31	jugoistok	6,45%	14,81%
Mrkonjić- Grad	23	sredina	30,43%	16%
Bosanska Krupa	25	zapad	16%	24%
Odžak	25	sjever	12%	12%
Bugojno	25	sredina	8%	16%
Prosječan broj žena			16,22%	18,25%

2.1.3. POLITIČKE STRANKE – VRATARI ZA UČEŠĆE ŽENA U POLITICI?

Prema Youngu,¹³ političke stranke su najuobičajenije sredstvo zastupanja opcija. Stranke često predlažu programe koji su manje izraz interesa određenog biračkog tijela, a više organizacija dnevopolitičkih pitanja prema principima, vrijednostima i prioritetima koje stranka općenito zastupa. Strankama je dodijeljena možda i najviše strateški orijentirana odgovornost u demokratskom društvu – da pripreme i izaberu kandidate za izbore i da ih podrže na pozicijama liderstva i uprave¹⁴. Stoga je važno prepoznati značaj uloge političkih stranaka u pogledu uključivanja žena u svoje članstvo i efektivnog promoviranja žena kao potencijalnih kandidata. Dugo vremena su u preferencijalnim sistemima glasanja žene smatrane manje atraktivnim za glasače od muškaraca, bez obzira na njihove druge karakteristike¹⁵.

U svrhu procjene položaja žena u političkim strankama koristio sam se odgovorima političkih stranaka na upitnik koji je upućen strankama zastupljenim u Skupštini. Upitnik je pripremila gđa Maria Stavrositu iz Rumunije, članica grupe Evropske narodne stranke, u procesu izrade izvještaja za Parlamentarnu skupštinu Vijeća Evrope "Političke stranke i politička zastupljenost žena". Zanimljivo je da je sedam političkih stranaka zastupljenih u Parlamentarnoj skupštini

¹³ Young, Iris Marion, *Inclusion and democracy* [Uključivanje i demokratija], Oxford University Press Inc., New York, 2000.

¹⁴ Ballington, J., Matland, R. *Political Parties and Special Measures: Enhancing Women's Participation in Electoral Processes* [Političke stranke i posebne mjere: Unapređenje učešća žena u izbornim procesima], Ujedinjene nacije, 2004.

¹⁵ Leyenaar, *Political empowerment of women the Netherlands and other countries* [Političko osnaživanje žena Nizozemske i drugih zemalja], Martinus Nijhoff Publishers, 2004.

BiH odgovorilo na upitnik, što je najveći broj odgovora u poređenju sa zakonodavnim tijelima u ostatku Evrope. Uzorak je dosta reprezentativan s obzirom na to da se stranke kreću u rasponu od ljevice preko centra do desnice i da su sve u određenom periodu činile poziciju u Parlamentarnoj skupštini BiH.

Prikupljeni podaci ne ukazuju na to da političke stranke nastoje biti vratari u Bosni i Hercegovini, ali bez detaljnije analize nemoguće je potvrditi ovu pretpostavku.

Sve stranke odgovorile su da imaju relativno visok broj žena među članstvom u rasponu od 33% u SDA do 52% u SBBBiH. Sve stranke (izuzev SNSD-a) provele su aktivnosti mobiliziranja podrške i ohrabrivanja žena da se učlane u stranku, a ovu aktivnost obično provode ženska krila stranaka. U osnovnim stranačkim tijelima za donošenje odluka žene predstavljaju od 10% do 40% predsjedništava/izvršnih odbora do 66,66% u nadzornom odboru SDPBIH.

Pet stranaka provelo je pozitivnu mjeru (kvotu u odnosu na spol) kako bi osiguralo učešće žena u ovim izvršnim tijelima i imaju 10% (SDS), 25% (HDZ i SNSD) i 30% (SBB i SDP) žena u svojim predsjedništvima. Na pitanje da li svojim statutima predviđaju usklađivanje sa principom ravnopravnosti spolova¹⁶ odgovori većine stranaka pokazuju da još uvijek postoji nedostatak razumijevanja tog koncepta. Većina statuta sadrži odredbe o borbi protiv diskriminacije ili o općenitom promoviranju ravnopravnosti spolova, ali ništa više od toga.

¹⁶ Prema UN-u, usklađivanje sa principom ravnopravnosti spolova podrazumijeva da perspektive različitih spolova i djelovanje u cilju ravnopravnosti spolova budu centralni elementi svih aktivnosti - izrade politika, istraživanja, zagovaranja/dijaloga, zakonodavstva, dodjele sredstava i planiranja, implementacije i monitoringa programa i projekata. Nijedna stranka nije ponudila odgovor koji bi ukazao na to da je uistinu ugradila pitanja ravnopravnosti spolova u svoje statute.

Također, sve stranke imaju strukturu samo za žene, obično forum žena. Međutim, sve stranke nisu dodijelile finansijske resurse ovim strukturama, niti navode jasnu viziju zadatka ovih struktura. Većina stranaka ne prepoznaje značaj ulaganja u specifičnu politiku pristupa medijima i obuke za odnose sa medijima za žene. U slučajevima gdje je organizirana obuka o pristupu medijima, ona nije bila specifično osmišljena za žene već za sve kandidate.

2.1.4. KO PODRŽAVA ŽENSKJE KANDIDATE/KANDIDATKINJE?

U većini zemalja, uključujući i Bosnu i Hercegovinu, postoji tendencija da umjesto samih političkih stranaka podršku ženama u političkim strankama pružaju drugi akteri. Ti akteri obično podrazumijevaju institucionalne strukture za ravnopravnost spolova, nevladine i međunarodne organizacije. Oni omogućavaju obuke o vođenju kampanja, a čak pružaju i finansijsku podršku. Ženske organizacije za prikupljanje sredstava također mogu imati veliki efekat na priliv sredstava za ženske kandidate/kandidatkinje. Treći vid podrške ženama u političkim strankama su mreže znanja sa ciljem razmjene ideja o efikasnim načinima podizanja javne svijesti i podržavanja žena u provođenju uspješnih kampanja. Žene u politici u Bosni i Hercegovini dobile su prvu podršku nakon prvih izbora, poslije sukoba, kada su nevladine organizacije uz pomoć međunarodnih organizacija efikasno provele kampanju koja je rezultirala uvođenjem kvota u izborni zakon. Danas podršku ženama u politici u Bosni i Hercegovini pružaju političke akademije za žene, institucionalne strukture za ravnopravnost spolova i organizacije građanskog društva.

2.2. IZBORNI SISTEM BOSNE I HERCEGOVINE JE PROSJEČNO USKLAĐEN SISTEM

Izborni sistem Bosne i Hercegovine može se okarakterizirati kao sistem prosječne usklađenosti u pogledu cilja povećanja učešća žena. Kvota koja se primjenjuje osigurava da žene budu uvrštene na liste kandidata, predviđa pravilo o rangiranju i postotak koji sada iznosi 40%. Ovo je izvrstan primjer funkcionalne kvote za manje zastupljeni spol uz sve potrebne zaštite.

Međutim, preferencijalni sistem sa malim izbornim jedinicama (ili malim brojem mjesta u tijelima tih jedinica) prije će ići u prilog osobama na vrhu liste nego onim koje se rangiraju ispod prvog mjesta. U sistemima sa većim izbornim jedinicama izgledi za kandidate na ostatku liste eksponencijalno rastu.

2.3. DRUŠTVENO-EKONOMSKE I KULTURNE VARIJABLE

Nekoliko studija ističe društveno-ekonomske i kulturne faktore kao neke od glavnih uzroka nedovoljne zastupljenosti žena u političkom donošenju odluka. Oni se ogledaju u argumentima kao što je onaj da ženama "ne pristaje" donošenje odluka i u predodređenim ulogama spolova, kojima se definira šta rade žene, a šta muškarci, pri čemu se žene efektivno isključuju iz procesa donošenja odluka.

Dodatno ograničenje sastoji se iz toga što se žene posmatraju drugačije nego muškarci. Kroz medije se plasiraju stereotipi o ženama, koji doprinose ukupnoj društvenoj stigmatizaciji žena. Stoga je važno ispitati ove varijable i otkriti koje od njih mogu spriječiti ulazak žena u politiku. Drugi aspekt ovog ispitivanja je pokušati naći dokaze o tome da tradicionalni stavovi i stereotipi još uvijek postoje među biračima i/ili dokaze da opće stanovništvo još uvijek nije uvjereno da su žene jednako efikasni zakonodavci kao i muškarci.

2.3.1. Obrazovanje

Broj dječaka i broj djevojčica upisanih u osnovne i srednje škole u Bosni i Hercegovini gotovo je podudaran. Razlika između žena i muškaraca pojavljuje se kod broja svršenih studenata/ica. Općenito govoreći, veći je broj žena koje diplomiraju na fakultetima u Bosni i Hercegovini. U 2010. godini ukupan broj svršenih studentica bio je 11.229 u poređenju sa 6.948 njihovih muških kolega. Žene su također mnogobrojnije na postdiplomskom studiju (677 žena u poređenju sa 621 muškarcem), dok muškarci dominiraju među doktorantima.

2.3.2. Ekonomska razvijenost

Bosna i Hercegovina ima otvorenu ekonomiju sa dobrim potencijalom za izvoz i BDP-om po glavi stanovnika od oko 6.500 KM (US\$ 4.500) u 2010. godini. Nekih 65 posto dodatne vrijednosti stvara se u uslužnim sektorima (maloprodaja, javna uprava i finansijske usluge itd.) dok je preostalih 35 posto podijeljeno između proizvodnje, na koju otpada 25 posto (industrija, građevinski radovi i proizvodnja energije), i poljoprivrede, na koju otpada 10 posto.

Prema podacima Agencije za statistiku BiH za 2008. godinu, stopa nezaposlenosti u Bosni i Hercegovini bila je 23,4% (21,4% za muškarce i 26,8% za žene), dok je u istom periodu 2007. godine iznosila 29,0% (26,7% za muškarce i 32,9% za žene). Stopa nezaposlenosti bila je najviša među mlađom populacijom od 15 do 24 godine i iznosila je 47,5% (44,8% za muškarce i 52,3% za žene). Prema podacima Agencije za statistiku BiH iz 2008. godine, stope radno aktivnog stanovništva i zaposlenja iznosile su 43,9%, odnosno 33,6%, dok su 2007. godine iznosile 43,9%, odnosno 31,2%; stope za muškarce bile su značajno više u odnosu na stope za žene.

Uprkos udvostručenju bruto domaćeg proizvoda (BDP) po glavi stanovnika između 2000. i 2007. godine, petina stanovništva još uvijek živi u siromaštvu. Porodice sa troje ili više djece, žene, Romi i druge etničke manjine, interno raseljene osobe (IDP), djeca sa onesposobljenjima i mladi spadaju

među posebno ranjive kategorije. Prema Anketi o potrošnji domaćinstava – Siromaštvo i uvjeti života – iz 2007. godine žene i muškarci prisutni su u strukturi siromašne populacije u istom postotku.

2.3.3. Tradicionalni stavovi

Patrijarhat predstavlja orijentaciju prema vrijednostima koje se poklapaju sa stavovima o različitim ulogama žena u odnosu na muškarce a prema kojima se muškarcima, kao primjerenija, pripisuje uloga u sferi javnog života, dok se primjerena uloga žene odnosi na privatnu sferu života. Za razliku od patrijarhalne, orijentacija prema liberalnim vrijednostima pozitivno gleda na jednak pristup javnim funkcijama i pozicijama i za žene i za muškarce, kao i na jednaku podjelu rada i obaveza u sferi privatnog života i intimnih odnosa. Jedna nedavna studija¹⁷ ukazuje na to da su patrijarhalni stavovi još uvijek dominantni u Bosni i Hercegovini i da je preko 62,3% građana izrazilo patrijarhalne stavove u toku provođenja studije. Iz odgovora na upitnik također se zaključuje da su tradicionalni stavovi osnovna prepreka za žene u politici.

¹⁷ Stavovi građana Republike Srpske o ravnopravnosti spolova, Gender centar Republike Srpske, 2012.

Prepreke za ulazak žena u politiku	Značajno	Malo upečajiva	Nije značajno	Nimalo	Ne znam
Tradicionalni stavovi o ulazi žene u društvu	79%	10%	8%	3%	0%
Porodične obaveze	51%	33%	13%	3%	0%
Nedostatak podrške iz stranke	69%	28%	0%	3%	0%
Politika se smatra prljavim i korumpiranim poslom	36%	49%	13%	0%	3%
Nedostatak samopouzdanja	49%	33%	3%	10%	5%
Nedovoljna podrška biračkog tijela	49%	36%	5%	5%	5%
Nedovoljna podrška drugih žena	51%	44%	3%	0%	3%
Nedostatak podrške od muškaraca	49%	44%	5%	0%	3%

2.3.4. Mediji

U prilog ovoj tvrdnji ide i jedna nedavna studija o medijskom izvještavanju tokom predizbornog perioda 2004. i 2008. godine (preko 345 medijskih izvještaja), koja pokazuje da muškarci još uvijek dominiraju medijskim prostorom¹⁸. Žene su, naime, odgovarale na rodno obojena pitanja kao što su pitanja o pravima žena, djece i mladih i pitanja o obrazovanju i kulturi, dok su muškarci odgovarali na pitanja o ekonomskim aktivnostima, ekonomskoj razvijenosti, reformi državne službe, infrastrukturi itd.

¹⁸ "Niska reprezentacija žena u medijima za vrijeme predizbornih kampanja: Odgovornost medija, izbornog zakona ili samih političarki?", Aleksandra Miletić, dostupno na: <http://data.zenskaposla.ba/node/22>.

2.3.5. Civilno društvo

Ustav garantira slobodu okupljanja i udruživanja, a razni nivoi vlasti uglavnom poštuju ova prava u praksi. Posljednja metodološki relevantna procjena broja nevladinih organizacija u Bosni i Hercegovini potječe iz 2008. godine, a iznosi 12.189 nevladinih organizacija. Poređenja radi, u Srbiji je registrirano 18.119 nevladinih organizacija, u Makedoniji 11.326, a u Crnoj Gori 3.454, što pokazuje da Bosna i Hercegovina spada među zemlje zapadnog Balkana sa najvećim brojem

nevladinih organizacija u odnosu na broj stanovnika. Niz nevladinih organizacija fokusira se na ravnopravnost spolova i ljudska prava žena. Neki uspjesi ovih nevladinih organizacija u području učešća žena u donošenju odluka već su opisani u prethodnim poglavljima.

2.4. NALAZIMO LI PREPREKE U SMISLU POLITIČKIH ILI DRUŠTVENO-EKONOMSKIH VARIJABLI KOJE SPREČAVAJU SUŠTINSKU ZASTUPLJENOST ŽENA?

Nema sumnje da je društveno-ekonomska situacija u Bosni i Hercegovini teška, ali gore predstavljeni podaci ne ukazuju na veće razlike u odnosu na spolove. Žene dominiraju među diplomiranim studentima i postaju obrazovanije od muškaraca. Međutim, udio u radno aktivnoj populaciji i stopa zaposlenosti za žene značajno su manji nego za muškarce.

Ovo istraživanje ukazuje na ustrajne rodne stereotipe o ulozi žena u politici, koji sprečavaju povećanje njihovog broja u tom segmentu života. Svakako, ni mediji nisu doprinijeli povećanju ukupne svijesti o važnosti uloge žena u politici.

3. KOJI JE NIVO SUŠTINSKE ZASTUPLJENOSTI ŽENA POSTIGNUT?

Suštinska zastupljenost kao cilj zahtijeva kvalitetnije rezultate. U ovakvim debatama i glasnik i poruka smatraju se važnim (Catt 2003), a političarke izabrane na funkcije posmatraju se ne samo u smislu da "predstavljaju" već i da "djeluju" u ime žena kao grupe (Celis 2009, Lovenduski i Norris 2003, Pitkin 1967).

Iako je od brojčane teže istraživati nivo suštinske zastupljenosti žena postignute nekih 20 godina nakon Pekinške deklaracije, niz naučnika pokušao je procijeniti postignuti napredak. Većina njih slaže se da su kvote dovele do značajnog napretka u smislu brojčane zastupljenosti žena, ali da je potrebno longitudinalno istraživanje o nivou suštinske zastupljenosti (npr. Dahlrup).

PROMJENE U REAKCIJI NA ŽENE POLITIČARKE;	POLITIČKI REZULTATI	MATERIJALNO ZASTUPANJE	POLITIKA KAO RADNO MJESTO	PROMJENE U NASTUPANJU I EFIKASNOSTI ŽENA POLITIČARKI
POVEĆANA MOĆ ŽENA				PROMJENE I SOCIJALNOJ KLIMI POLITIČKOG ŽIVOTA
				PROMJENE U POLITIČKOM DISKURSU
				PROMJENE POLITIKA

3.1. PERSPEKTIVA ISHODA POLITIKE

U svrhu evaluacije promjena u ishodima politike planiram koristiti rezultate općih izbora iz 2006. i 2010. godine za Dom naroda PSBiH i rezultate lokalnih izbora iz 2008. i 2012. godine u pogledu reakcija biračkog tijela prema ženskim kandidatima/kandidatkinjama. Moj osnovni fokus ticać će se toga koliko su birači zanemarili poziciju žena na listama kandidata i opredijelili se za muškarce i koliko su mjesta usljed toga žene izgubile.

Ova metodologija velikim je dijelom omogućena zahvaljujući podacima objavljenim nakon svakog izbornog ciklusa na internetskoj stranici Centralne izborne komisije. Prikupljeni će se podaci onda uporediti sa rezultatima iz prethodnog izbornog ciklusa (2006. i 2008. godine) kako bi se utvrdilo eventualno napredovanje ili nazadovanje na ovom polju. Posebno ćemo se fokusirati na stavove

birača prema ženama koje su u prethodnom mandatu bile izabrane u zakonodavna tijela. Analiza lokalnih izbora iz 2012. godine ponudit će uvid u stavove biračkog tijela u skoroj budućnosti.

Ovo bi istraživanje trebalo ukazati na opće percepcije birača i promjene u odnosu prema ženama, ali također i na nivo pouzdanja koji birači imaju prema ženama. Osim toga, analizirat će se uspješnost primijenjene kvote i reakcija političkih stranaka na ovu kvotu.

3.1.1. RODNO PRISTRASNO GLASANJE? POBLIŽE RAZMATRANJE RODNIH SKLONOSTI BIRAČA

U preferencijalnim glasačkim sistemima obavezno glasanje za jednog kandidata podrazumijeva izbor između muškarca i žene. Kako bismo otkrili da li je biračko tijelo sklonije glasanju za muškarce u odnosu na žene ili obratno, moramo pobliže razmotriti rezultate izbora. Glasajući imaju veću moć nad ishodima izbornog procesa, što može ići u prilog ženama ako je glasačko tijelo sklonije ženskim kandidatima ili na štetu izgleda žena ako se glasači ne odluče podržati ženske kandidate.

Metodologija ovog dijela istraživanja temelji se na rezultatima općih i lokalnih izbora iz protekla dva izborna ciklusa. Upotrijebljeni podaci o svakom izbornom ciklusu potječu sa internetske stranice Centralne izborne komisije Bosne i Hercegovine. Analiza se temelji isključivo na zvaničnim podacima objavljenim nakon izbora i ne uzima u obzir eventualne promjene koje su se desile nakon objavljivanja rezultata.

Analiza će uzeti u obzir svaku listu kandidata političkih stranaka izabranih u svakoj jedinici iz koje se biraju zastupnici u Parlamentarnoj skupštini BiH i rezultate iz svih 10 općina. Analizirano je ukupno 45 lista (22 iz 2006. i 23 iz 2010. godine) za PSBiH i preko 160 lista za lokalna zakonodavna tijela. U obzir su uzeti sljedeći faktori:

- broj izabranih žena,
- broj mjesta na koji je utjecala sklonost glasača prema muškarcima u odnosu na žene, što je dovelo do „gubitka mjesta za žene“,
- postoje li primjeri gdje su žene napredovale na listama,
- eventualni dodatni zaključci o ukupnim stavovima biračkog tijela.

Prikupljeni podaci trebali bi dati naznake o postojanju rodno pristrasnog glasanja i njegove rasprostranjenosti. Podaci iz protekla dva izborna ciklusa uporedit će se kako bi se otkrile eventualne promjene u stavovima biračkog tijela u smislu napredovanja ili nazadovanja na ovom planu. Ipak, ovi su podaci tek indikacija o tome da li sistem koji možemo smatrati jednako naklonjenim učešću i žena i muškaraca donosi kao rezultat ravnopravnu proporcionalnu zastupljenost muških i ženskih kandidata.

3.1.1.1. Dokazi o rodno pristrasnom glasanju na općim izborima 2006. i 2010. godine

Tokom 2006. godine izabrane su samo dvije žene ili 6,66%, a 2010. se ta brojka popela na tri žene ili 10% žena izabranih direktno u PSBiH. Kako je već objašnjeno, usljed međudjelovanja različitih varijabli izbornog sistema, 76,6% izabranih parlamentarnih zastupnika bilo je na prvom mjestu na stranačkoj listi, a to su u 98% slučajeva bili muškarci. Samo u jednom slučaju (odnosno 1,6%) prva osoba na listi nije izabrana. Zanimljivo je da se radi o slučaju liste SBBBiH na izborima 2012. godine, kada je gospođa Ismeta Dervoz izabrana iako je bila na drugom mjestu na listi kandidata, dok je na prvom mjestu na listi bio gospodin Enver Iserić.

Ponovo, s obzirom na razne varijable (brojnost izborne jedinice i broj političkih stranaka koje su učestvovala u raspodjeli parlamentarnih mjesta), izračunat je broj "izgubljenih" mjesta. U suštini je izračunat broj (osvojivih) mjesta na koje je utjecala sklonost glasača kako bismo otkrili da li postoje obrasci rodno pristrasnog glasanja.

Prema ovoj analizi, 2006. godine je ukupno 6 mjesta ili 20% bilo pod utjecajem sklonosti glasača, a 2010. godine, računajući gore spomenuti izuzetak liste SBBBiH kao negativno mjesto (-1), 3 mjesta ili 13,33%, koje ne bi osvojila žena da nije bilo utjecaja glasača. Ovo je indikacija općeg stava biračkog tijela prema ženskim kandidatima/kandidatkinjama, koja pokazuje da rodno pristrasno glasanje postoji. Također, trebamo uzeti u obzir da samo 7–8 direktnih mjesta nisu osvojile prve osobe na listi i da je biračko tijelo izvršilo utjecaj na ta mjesta birajući muškarce umjesto žena.

Postoji ograničen broj primjera žena koje su napredovale na listama. Osim gospođe Dervoz samo je još jedna žena napredovala na listi kandidata i direktno izabrana. Naime, na općim izborima 2010. godine u izbornoj jedinici 514 na listi stranke SDPBiH gospođa Nermina Zaimović-Uzunović napredovala je sa trećeg na drugo mjesto.

3.1.1.2. Dokazi o rodno pristrasnom glasanju na lokalnim izborima 2008. i 2012. godine

Analiza statistika i mogućeg rodno pristrasnog glasanja na osnovu rezultata lokalnih izbora 2008. i 2012. godine dozvoljava nam da nađemo više obrazaca iz prostog razloga što nije bilo ograničavajućih faktora koji potječu od drugih varijabli. Ova analiza se temelji na rezultatima za deset lokalnih zakonodavnih tijela i kandidatima sa ukupno preko 160 lista.

Analiza pokazuje da su neke stranke osvojile i do 15 mjesta u zakonodavnom tijelu, što definitivno otvara mogućnost primjene kvote na više od prva dva kandidata na listi, ali u prosjeku je 7 stranaka osvojilo mjesta u lokalnim zakonodavnim tijelima. U Stocu su 2008. godine samo 3 stranke osvojile mjesta, dok je u Odžaku 2012. godine ukupno 10 stranaka osvojilo mjesta. Samo je u slučaju lokalnih izbora u Stocu 2008. godine jedna politička stranka uspjela samostalno formirati poziciju (tj. osvojiti više od 50% mjesta u općinskom vijeću). U slučaju Odžaka 2012. godine, pet stranaka osvojilo je po samo jedno mjesto jer je prag čak i za lokalne izbore 3%. Također, samo je u četiri slučaja na prvom mjestu liste bila žena, a u jednom su slučaju muškarci bili manje zastupljen spol na listi (lista Stranke penzionera za općinu Centar Sarajevo). Rezultati pokazuju da su glasači na lokalnim izborima skloniji glasati za kandidate koje preferiraju. Gotovo da nema uočljivih obrazaca o tome koliko biračko tijelo utječe na liste kandidata jer se i žene i muškarci kreću duž lista. Kao ilustraciju možemo pogledati rezultate za općinu Centar Sarajevo i listu SDA iz 2008. godine, gdje je od deset izabranih vijećnika samo njih četvero prvobitno bilo na prvih deset pozicija na listi, dok se jedan kandidat popeo sa 33. na 7. poziciju, a kandidat sa 25. pozicije napredovao do četvrte pozicije na istoj listi.

Međutim, rezultati pokazuju da je glasačko tijelo sklonije glasanju za muškarce nego za žene. Od ukupno 260 dostupnih mjesta, glasači su utjecali na 48 ili 18,46% mjesta za žene 2008. godine i 38 ili 14,61% mjesta 2012. godine. Kao ilustraciju možemo pogledati rezultate lokalnih izbora iz 2008. godine u Modriči, gdje među devet izabranih vijećnika nije bilo nijedne žene jer je najbolje plasirana žena bila 11. po redu. Naravno, postojale su liste sa kojih je izabrano više od jednog vijećnika i gdje žene nisu izgubile nijedno mjesto, pa čak i jedna lista gdje je prema rezultatima izabrano više žena, ali ukupni statistički podaci ukazuju na rasprostranjenost rodno pristrasnog glasanja.

3.1. POLITIKA KAO PERSPEKTIVNO RADNO MJESTO – DA LI PARLAMENTARKE ZASTUPAJU INTERESE ŽENA U BOSNI I HERCEGOVINI?

Suštinsko zastupanje postoji kada izabrane žene djeluju u korist žena (glasanjem, predlaganjem i podržavanjem zakonodavstva, tako što govore u ime žena, proširuju političke prioritete, artikuliraju interese žena, uvode rodnu perspektivu u debate i sadržaj politika, lobiraju prema državi, provode feminističku analizu politika i daju povratne informacije) u pogledu pitanja od specifičnog značaja za žene u privatnoj i/ili javnoj sferi i/ili pitanja usmjerenih na ciljeve feminizma.

Možemo li naći dokaze da su žene izabrane u Parlamentarnu skupštinu BiH suštinski zastupale interese žena? Da bismo odgovorili na ovo pitanje, provedena je longitudinalna analiza rada Predstavničkog doma Parlamentarne skupštine BiH kako bismo otkrili da li su žene u ovom domu podržavale ženske interese i/ili da li su ponudile različite pristupe ženskim interesima. Kako je Predstavnički dom u mandatnom periodu od 2006. do 2010. godine održao 83 sjednice, fokusirao sam se na aktivnost parlamentarki na plenarnim sesijama. U smislu indikatora planiram koristiti kvalitativnu analizu aktivnosti parlamentarki u generalnim diskusijama i predlaganju zakonodavstva koje se posebno fokusira na pitanja koja direktno utječu na prava žena i na ravnopravnost spolova.

Analiza je ukazala na nekoliko sjednica na kojima su razmatrana pitanja direktno vezana za žene i koje mogu poslužiti kao studije slučaja:

- sastav Vijeća ministara,
- diskusija o izmjenama i dopunama Izbornog zakona/Zakona o finansiranju političkih stranaka,
- usvajanje politika sa specifičnim osvrtom na ravnopravnost spolova.

3.1.1. Sastav Vijeća ministara

Jedan od osnovnih indikatora ravnopravnosti žena i muškaraca u politici je sastav izvršne grane vlasti. Prema Ustavu BiH, sastav Vijeća ministara kao državne vlade odobrava Predstavnički dom Parlamentarne skupštine BiH. Jedno od osnovnih indirektnih očekivanja kvote primijenjene u Izbornom zakonu bilo je to da će povećanje broja žena u zakonodavnim tijelima proizvesti zahtjeve za postavljanjem žena na funkcije u Vijeću ministara.

Međutim, u protekla dva sastava Vijeća ministara BiH nijedna žena nije imenovana za članicu ovog Vijeća. I 2006. i 2012. godine ovo je pitanje bilo predmet diskusije u Parlamentarnoj skupštini.

Tokom 3. sjednice Parlamentarne skupštine 2006. godine, gospođa Hadžiahmetović postavila je pitanje odsustva žena u Vijeću ministara. Ukazala je na činjenicu da se ovom odlukom odstupa od Zakona o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini, koji nalaže jednako učešće žena i muškaraca. U svom izlaganju gospođa Krišto također je ukazala na ovu činjenicu, ali je naglasila da je njena stranka (HDZBiH) predložila kandidate prema zaslugama, a ne samo radi ispunjavanja zakonske obaveze. Zanimljivo je da su obje parlamentarke bile iz stranaka koje su kandidirale muškarce za Vijeće ministara. Međutim, nije bilo daljnje diskusije u vezi sa ovim pitanjem i na kraju je imenovano Vijeće ministara sačinjeno isključivo od muškaraca. Nažalost, nisu dostupni rezultati glasanja za svakog člana Parlamentarne skupštine pojedinačno, pa ne možemo znati da li su dvije parlamentarke glasale drugačije od ostalih članova njihovih stranaka, iako možemo pretpostaviti da je za takvo nešto postojala veoma mala vjerovatnoća.

Ista situacija ponovila se 2012. godine, ali je ovaj put diskusija bila življa. Pitanje neimenovanja nijedne žene u Vijeće ministara postavila je parlamentarka Ismeta Dervoz. Gospođa Hadžiahmetović priključila se diskusiji i spomenula pisma koja je političkim strankama uputila Komisija za ravnopravnost spolova Predstavničkog doma Parlamentarne skupštine. Ovaj put se u diskusiju uključila i gospođa Lozančić, predsjedavajuća Komisije za ravnopravnost spolova, koja je pripremila ta pisma i koja je rekla kako je Vijeće ministara bez ijedne žene uvreda za žene u Bosni i Hercegovini i za parlamentarke Parlamentarne skupštine. Na to je gospodin Kalabić rekao da su takve diskusije izazvane frustracijama opozicije i da parlamentarci sigurno nemaju ništa protiv žena. Ovaj put su gospođa Dervoz i gospođa Hadžiahmetović bile iz stranaka koje nisu činile novu poziciju, za razliku od gospođe Lozančić. Kao i 2006. godine, sastav Vijeća ministara nije promijenjen, ali je 2012. godine, od 8 parlamentarke tada prisutnih na sjednici njih 5 glasalo za predloženi sastav Vijeća ministara (iz svih stranaka koje su činile poziciju), a 3 su bile protiv. Samo je gospodin Lozančić, član HDZBiH, koja je činila vladajuću poziciju, glasao protiv ovog prijedloga.

3.1.2. Diskusije o izmjenama i dopunama Izbornog zakona

Zanimljiva je također i diskusija Komisije za ravnopravnost spolova o izmjenama i dopunama Izbornog zakona predloženim u julu 2009. godine. Osnovni cilj ovih izmjena bio je osigurati veći broj žena tako što će se "zatvoriti" liste kandidata. Prema proračunima prijedloga, ovo bi dovelo do povećanja broja parlamentarke od 12%. Diskusija je bila dosta živa, a 18 parlamentaraca (od 28 prisutnih) iz gotovo svih stranaka u Parlamentarnoj skupštini uključilo se u diskusiju. Diskusija se vodila u vezi sa potrebom da se više žena uključi u rad Parlamentarne skupštine i prijedlogom o zatvorenim listama. Parlamentarci su postavljali pitanje da li prijedlog "zatvaranja" lista kandidata predstavlja korak unatrag za demokratske izbore i da li je takav korak opravdan predloženim povećanjem broja žena izabranih u Parlamentarnu skupštinu od 12%. Kako bi to ilustrirao, gospodin Lagumdžija je rekao: "Ako moramo birati između otvorenih listi i ravnopravnosti spolova, mi (SDPBiH) smo za potpunu ravnopravnost spolova". Gospodin Izetbegović iznio je suprotno mišljenje kada je rekao: "Mislim da ne trebamo žrtvovati jedno zarad drugog, odnosno žrtvovati otvorene liste, koje su se dokazale kao dobar korektiv volje političkih stranaka...". Sve žene koje su prisustvovalе ovoj sjednici učestvovalе su u diskusiji i podržale predložene izmjene.

Gospođa Marković je izjavila: "Kao žena i kao zastupnica u ovoj Parlamentarnoj skupštini u potpunosti podržavam ovu inicijativu...". S tim mišljenjem složile su se i gospođa Alajbegović: "Spremna sam podržati ovaj zakon s obzirom na proračun Komisije za ravnopravnost spolova" i gospođa Malić: "Ovo ne vodi ka manje demokratije već ka prilagođavanju realnim uvjetima...".

Međutim, usljed formalnih prepreka o ovom prijedlogu se nikad nije glasalo i nikad nije usvojen. Samo nekoliko sjednica nakon toga, bez ikakve diskusije, usvojene su izmjene Zakona o finansiranju političkih stranaka, a među njima i pozitivna mjera podrške političkim strankama koje imaju parlamentarke u Parlamentarnoj skupštini BiH sa dodatnih 10% sredstava iz državnog budžeta.

3.1.3. Usvajanje politika sa specifičnim osvrtom na ravnopravnost spolova

Sjednice o usvajanju politika specifično usmjerenih na ravnopravnost spolova obično su bile bez diskusija, ali su materijali dobili punu podršku. Pored Rezolucije o borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici ovdje spadaju i diskusija o Strategiji za prevenciju i borbu protiv

nasilja u porodici u Bosni i Hercegovini na 53. sjednici, Zaključci Komisije UN-a za eliminaciju diskriminacije protiv žena na 58. sjednici i izmjene i dopune Zakona o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini na 63. sjednici.

Naprimjer, kada je jedan parlamentarac, gospodin Nanić, postavio pitanje neke od odredaba izmjena Zakona o ravnopravnosti spolova, i gospođa Malić i gospođa Alajbegović odgovorile su na njegovu zabrinutost, usljed čega je novi tekst Zakona jednoglasno usvojen.

Možemo li naći dokaze o tome da parlamentarke suštinski zastupaju žene?

Ako razmotrimo diskusije u gore navedenim slučajevima, možemo zaključiti da su žene, čak i relativno malobrojne, uspjele izvršiti utjecaj na procese donošenja odluka. Zakonodavstvo i politike fokusirane na osnaživanje žene i/ili ravnopravnost spolova

usvojeni su gotovo bez imalo protivljenja. Čak i kad su se neki parlamentarci protivili predloženim materijalima, parlamentarke su bile spremne da im odgovore i zagovarale su usvajanje prijedloga. Također, zanimljivo je da je ovo istraživanje potvrdilo da su i muškarci u Parlamentarnoj skupštini podržavali ove politike, što predstavlja dokaz o političkoj kulturi. Živa diskusija o izmjenama Izbornog zakona, koje u konačnici nisu usvojene, ne može se smatrati protivljenjem ravnopravnosti spolova, već političkom opozicijom prema predloženoj intervenciji u politički sistem.

Utjecaj parlamentarki u sklopu njihovih parlamentarnih aktivnosti:	Suštinski	Prijetno	Malo	Neprijetno	Ne znam
Sadržaj diskusija o novom zakonodavstvu	15%	46%	21%	8%	10%
Glasanje o novom zakonodavstvu	13%	36%	23%	13%	15%
Rad u parlamentarnim tijelima/komisijama	18%	44%	18%	8%	13%
Izveštaji u parlamentarnim tijelima/komisijama	18%	44%	18%	5%	15%
Podrška novim pitanjima (specifičnim za ravnopravnost spolova) o kojima se diskutiralo u parlamentu	26%	31%	18%	8%	18%
UKUPNO	18%	40%	20%	8%	14%

4. KAKO UNAPRIJEDITI SUŠTINSKU ZASTUPLJENOST ŽENA?

Ovo istraživanje otkrilo je nove podatke o varijablama koje utječu na brojčano učešće i suštinsku zastupljenost žena.

Analiza političkih varijabli ukazuje na činjenicu da se malo šta može učiniti za poboljšanje samog izbornog sistema. Iako nije postignuta kritična masa u skladu sa definicijama iz međunarodnih i domaćih standarda, ovo istraživanje nije otkrilo nikakve prepreke na strani izbornog sistema i kvote koja se primjenjuje na listu kandidata. Uz to, istraživanje je pokazalo da političke stranke možda nisu vratari, ali da uglavnom ne poklanjaju dovoljno pažnje učešću žena kao kandidatki-

nja i da u sklopu svojih programa ne rade aktivno na promoviranju ravnopravnosti spolova. No, kandidatkinje i izabrane žene podršku su dobile od različitih aktera izvan svojih stranaka. Ova podrška nije uvijek koncentrirana, a može dovesti i do udaljavanja žena u političkim strankama od formalnih stranačkih struktura.

Istraživanje društveno-ekonomskih varijabli pokazuje da je društveno-ekonomska situacija u Bosni i Hercegovini teška, ali gore predstavljeni podaci ne ukazuju na veće razlike u odnosu na spolove. Žene dominiraju među diplomiranim studentima i postaju obrazovanije od muškaraca. Međutim, udio u radno aktivnoj populaciji i stopa zaposlenosti za žene značajno su manji nego za muškarce. Pored toga, istrajni stereotipi o spolovima sprečavaju povećanje broja žena u politici. Ove stereotipe podržavali su i izvještaji medija tokom predizborne kampanje.

Analiza suštinske zastupljenosti ukazuje na dva osnovna zaključka. Prvo, da je stav biračkog tijela u velikoj mjeri pristrasan u odnosu na spol. Međutim, čak i sa ovakvim brojčanim stanjem, žene u Parlamentarnoj skupštini BiH izvršile su utjecaj i predložile ili podržale politike koje osnažuju žene ili podržavaju ravnopravnost spolova u Bosni i Hercegovini. Ipak, organizacije civilnog društva koje se fokusiraju na prava žena i ravnopravnost spolova u Bosni i Hercegovini ostaju razočarane i osjećaju se iznevjerenim. Cijela debata i dalje se vodi oko postotka žena i nevladine organizacije nastavljaju kritizirati parlamentarne jer ne smatraju da predstavljaju interese žena kao grupe u zakonodavnim tijelima¹⁹.

Postoje tri moguće strateške politike ili cilja čije ostvarenje vodi suštinskoj zastupljenosti:

- **izmjene Izbornog zakona – uvođenje zatvorenih lista,**
- **napori daljnje senzibilizacije političkih stranaka,**
- **napori podrške ženama u politici.**

¹⁹ Takve izjave često se čuju, ali događaji iz nedavne prošlosti uključuju: "Otvoreni forum: Politika je ženskog roda", koji je organizirao Sarajevski otvoreni centar u aprilu 2012. godine, "Worldcafe: Uloga žena u politici BiH", koji je organizirao Fridrich Ebert Stiftung u februaru 2012. godine, konferenciju "Kako povećati broj žena u politici", koju je organizirala Komisija za ravnopravnost spolova Parlamentarne skupštine BiH i OHCHR u novembru 2011. godine.

STRATEŠKA OPREDJELJENJA	IZMJENE IZBORNOG ZAKONA (ZATVORENE LISTE)	SOCIJALIZACIJA POLITIČKIH STRANAKA	PODRŠKA ŽENAMA U POLITICI
CILJEVI			
Brojčano učešće	Povećanje od 10 do 15%	Vremenom se povećava.	Vremenom se povećava.
Suštinska zastupljenost	Bez doprinosa	Doprinosi povećanju aktivnosti kandidatkinja i parlamentarki.	Doprinosi povećanju aktivnosti kandidatkinja i parlamentarki.
IMPLIKACIJE ZA BIRAČKO TIJELO			
Promjena stava (biračkog tijela)	Nije varijabla ako su liste zatvorene.	Vremenom se mijenja.	Vremenom se mijenja.
Promjena stava (političkih stranaka)	Nije varijabla ako su liste zatvorene.	Vremenom se mijenja.	Vremenom se mijenja.
Interakcija sa ženama/biračima	Interakcija se smanjuje (komparativna analiza).	Značajno se povećava.	Funkcionalna interakcija
OGRANIČENJA			
Trošak	Generalno smanjuje troškove izbora.	Sredstva za podršku ovih napora	Sredstva za podršku ovih napora
Glavni akteri	Nema aktera.	Političke stranke/GIM/nevladine organizacije i MO	IGM/nevladine organizacije i IO
Kapacitet za postizanje rezultata	Postoji.	Potrebna je podrška.	Postoji.
Politička izvodivost	Postoji podrška političkih stranaka.	Postoji politička volja.	Već postoje inicijative.
Prihvaćeno u javnosti	Generalno se ne podržava.	Podrška aktera spremnih na saradnju sa političkim strankama.	Podrška postoji.
RANGIRANJE	NAJMANJE POVOLJNO OPREDJELJENJE	POVOLJNO OPREDJELJENJE	POVOLJNO OPREDJELJENJE

4.1. Izmjene Izbornog zakona

Kako je ranije rečeno, izborni sistem Bosne i Hercegovine prosječno je prilagođen sistem. Studija ukazuje na to da ovaj sistem primjenjuje izvrsnu kvotu za manje zastupljeni spol, ali je on i kombinacija sistema PR lista sa malim izbornim jedinicama, što, uz relativno velik broj političkih stranaka koje ulaze u parlament, smanjuje potencijalnu uspješnost kvote.

Uvođenje sistema sa zatvorenim listama često se spominje kao strateška politika kojom bi se povećao broj žena u politici. Ove debate posebno su potaknute Preporukama koje je Komisija UN-a za eliminaciju diskriminacije protiv žena uputila Bosni i Hercegovini nakon Prvog, Drugog i Trećeg izvještaja koji je Bosna i Hercegovina dostavila Komisiji. U Preporuci broj 30 Komisija poziva na usklađivanje Izbornog zakona sa Zakonom o ravnopravnosti spolova²⁰. Od tada se debata o strateškim politikama za povećanje broja žena u zakonodavnim tijelima vodi upravo oko ove preporuke.

Ako uzmemo u obzir podatke o rodno pristrasnom glasanju prikupljene za potrebe ove studije, vidjet ćemo da binjiovom primjenom na rezultate općih izbora ili lokalnih izbora došlo do povećanja broja izabranih žena.

IZBORNA GODINA	OPĆI IZBORI		LOKALNI IZBORI	
	2006.	2010.	2008.	2012.
REZULTATI IZBORA SA OTVORENIM LISTAMA	9,6%	19%	16,22%	18,25%
IZRAČUNATO POVEĆANJE	20%	10%	18,46%	14,61%
UKUPNO IZRAČUNATO POVEĆANJE	29,6%	29%	34,28%*	32,86%*

* Postoci izračunati za deset lokalnih zakonodavnih tijela koja su analizirana

Treba naglasiti da bi ova strateška politika bila povoljnija samo za brojčanu zastupljenost žena, a ne za suštinsku zastupljenost. Nalazi drugih istraživanja ukazuju na to da je jedan od indirektnih negativnih efekata zatvorenih stranačkih listi činjenica da se parlamentarci udaljavaju od biračkog tijela i ne održavaju kontakt sa biračima,²¹ što depersonalizira nositelje mandata i širi mandate na cijelu stranku.

Ova bi politika smanjila troškove izbora, a ima i potrebnu političku podršku. Međutim, ova strateška politika ne čini ništa za suštinsku zastupljenost žena kao grupe u zakonodavnim tijelima i samo može ugroziti mogućnosti i već postojeće veze između parlamentarki i biračkog tijela.

Iako njih preko 82% podržava postojanje kvota, samo je 7 ili 14% svih ispitanica ovu stratešku politiku rangiralo kao najpovoljniju. Od svih žena koje su trenutno zastupnice na bilo kojem nivou, samo njih dvije odnosno 18,18% podržava ovu stratešku politiku, koja je ponukala mnoge ispitanice da obrazlože svoje odgovore. Naprimjer, jedno je takvo obrazloženje glasilo:

“Zatvaranje lista je možda aktuelna opcija, imali bismo više žena, ali se kvalitet ne bi poboljšao. Druge opcije bi donijele dugoročno rješenje za žene”, dok je drugo sadržavalo sljedeći zaključak: “zatvaranje lista bilo bi vještačko rješenje koje ne garantira nikakav uspjeh”. Druge su ispitanice kategorički rekle da bi zatvaranje lista “podrivalo demokratiju” i “natjeralo birače da glasaju za muškarca ili za ženu”.

²⁰ Preporuke Komisije UN-a o eliminaciji diskriminacije protiv žena: Bosna i Hercegovina, br. 30 CEDAW/C/BIH/CO/3.

²¹ Bowler, Shaun i David Farrell, “Legislator Shirking and Voter Monitoring: Impacts of European Parliament Electoral Systems upon Legislator-Voter Relationships” (Smanjenje zakonodavca i monitoring glasača: Efekti izbornih sistema Evropskog parlamenta na odnos zakonodavac – glasač), Journal of Common Market Studies 3, 1993.

4.2. Napori daljnje senzibilizacije političkih stranaka

Političke stranke su glavni način pristupa političkoj karijeri. To su interesne grupe koje okupljaju kandidate, osiguravaju sredstva i predizbornoj kampanju. Ispitanici su također prepoznali značaj političkih stranaka i rangirali ovu stratešku politiku kao povoljnu uz podršku ženama u politici. Jedna je ispitanica zaključila da bez političkih stranaka "žena ne bi bilo na mapi u predizbornoj periodu". Pored toga, ispitanice su prepoznale da "žene obično glasaju po stranačkoj liniji", ali da se "mora (se) učiniti više na promoviranju interesa žena među političkim strankama kako bi se uskladili ciljevi stranke i ciljevi žena".

Podaci prikupljeni za potrebe ove studije ne ukazuju na to da političke stranke nastoje biti vratari u Bosni i Hercegovini, ali ne postoje ni indikacije da stranke čine bilo šta da podrže suštinsku zastupljenost žena. Sve stranke obuhvaćene analizom odgovorile su da imaju relativno visok broj žena među članstvom – u rasponu od 33% u SDA do 52% u SBBBiH. U osnovnim stranačkim tijelima za donošenje odluka, žene predstavljaju od 10% do 40% predsjedništava/izvršnih odbora do 66,66% u nadzornom odboru SDPBiH.

Također, sve stranke imaju strukturu samo za žene, obično forum žena. Međutim, nisu sve stranke dodijelile finansijske resurse ovim strukturama, niti navode jasnu viziju zadatka ovih struktura. Ove stranke moraju početi služiti kao važna platforma za žene unutar političkih stranaka, i u smislu mobilizacije oko ženskih pitanja i u smislu osiguranja obavezanosti stranačkih lidera na povećanje broja kandidatkinja.

Nevladine i međunarodne organizacije trebaju fokusirati svoju podršku na žene u politici i uvažiti potrebe političkih stranaka i muškaraca u političkim strankama kao partnera u ovom procesu. To je presudno u smislu podrške kandidiranju žena, a osigurava i centralnu vezu između institucija vlasti i civilnog društva.

4.3. Napori podrške ženama u politici

Ženama u politici potrebna je podrška. Ispitanice su ovu stratešku politiku ocijenile kao drugu po povoljnosti. To zvuči kao jednostavno rješenje, ali zahtijeva niz aktivnosti i podrazumijeva niz aktera.

Tri su osnovna razloga zašto je ženama potrebna podrška:

- 1. Aktuelna politička kultura odvrća žene od aktivnog angažmana u svrhu političke karijere.**
- 2. Postojeći stereotipi predstavljaju dodatne prepreke za kandidatkinje.**
- 3. Očekivanje da će žene u politici djelovati u ime svih žena vrši dodatni pritisak na žene u politici.**

4.3.1. Aktuelna politička kultura odvrća žene od aktivnog angažmana u svrhu političke karijere

Mnoge žene posjeduju kvalifikacije za obnašanje političkih funkcija. U Bosni i Hercegovini žene su općenito obrazovanije od muškaraca, a i dalje su na značajnim položajima u akademskoj zajednici, državnoj službi i pravosuđu. Međutim, žene nemaju uvijek pristup istim informacijama

kao muškarci u smislu da mogu naučiti kako pokrenuti političku karijeru. Upravo zato su programi fokusirani na razvoj ovih vještina od presudne važnosti za poboljšanje političke zastupljenosti žena. To se obično postiže obukama, ali i kampanjama za mobilizaciju. Njih mogu provoditi političke stranke, ali i drugi akteri, poput organizacija civilnog društva, međunarodnih organizacija i institucionalnih mehanizama za ravnopravnost spolova.

Konačni je cilj ovih aktivnosti povećati kapacitete žena da efikasno učestvuju u političkim strankama i da se nametnu kao valjane kandidatkinje za izborne liste. Kvota koja se već primjenjuje u izbornom sistemu nalaže broj pripadnika manje zastupljenog spola, ali bez kvalificiranih kandidatkinja postoji objektivna opasnost od toga da će žene biti samo kozmetički zastupljene na listama.

Ispitanice se slažu da političke stranke trebaju organizirati ove obuke (u 56% slučajeva), ali do sada je samo 10% ispitanica učestvovalo na takvim događajima koje su organizirale političke stranke, a 74% je učestvovalo na obukama drugih organizacija.

4.3.2. Biračko tijelo je uglavnom rodno pristrasno

Stav da žene ne trebaju biti na političkim funkcijama podstiče se i održava zahvaljujući stereotipnim shvatanjima uloga spolova, prema kojima se muškarci vežu za javnu sferu politike, a žene za privatnu sferu domaćinstva. Ovo su potvrdile i ispitanice koje su tradicionalne stavove ocijenile kao glavni razlog zbog kojeg je ženama spriječen ulazak u politiku, a to se pokazalo i analizom izbornih rezultata.

Promjena ovih stereotipa mogla bi povećati broj žena koje se opredijele za političku karijeru, ali i način na koji birači – i političke stranke – posmatraju kandidatkinje. Jedan mehanizam borbe protiv takvih stereotipa podrazumijeva *medijske kampanje* usmjerene na promjenu načina razmišljanja o politici kod građana.

4.3.3. Očekivanje da će parlamentarke djelovati u ime svih žena vrši dodatni pritisak na žene u politici

Biračko tijelo od žena u politici, a posebno od žena u zakonodavnim tijelima, očekuje da djeluju ne samo kao parlamentarke već i u ime svih žena, odnosno da djeluju ne samo u ime svojih birača već i u ime svih žena Bosne i Hercegovine. Ovo dvostruko očekivanje može biti prevelik teret.

Pošto žene moraju djelovati šire od svog biračkog tijela, koje je obično geografski zaokruženo, potrebne su im informacije o statusu i problemima žena kao grupe u društvu općenito. Stoga im je potrebna podrška kako bi mogle efikasno djelovati u interesu žena, a posebno u smislu komuniciranja problema s kojima se suočavaju žene kao grupa u državi.

Postoji niz aktera koji bi ženama u politici mogao pružiti podršku, ali bi to prvenstveno trebao biti zadatak institucionalnih mehanizama za ravnopravnost spolova koji postoje u izvršnoj Agenciji za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine i u dva entitetska *gender* centra.

5. ZAKLJUČCI I PREPORUKE – DVA FRONTA ZA SUŠTINSKU ZASTUPLJENOST

Bosna i Hercegovina spada među države koje su prepoznale značaj aktivnog rada na promociji ravnopravnosti spolova i osnaživanja žena. Jedan od glavnih prioriteta u ovim naporima je promoviranje ravnopravnog i efikasnog učešća muškaraca i žena u političkom životu i donošenju odluka otklanjanjem svih prepreka za aktivno učešće žena. Do danas je ovo postizano nizom aktivnosti, ali je osnovna politika bila primjena kvote za manje zastupljeni spol na listama kandidata. Iako je ova kvota uvedena 1998. godine, žene su i dalje nedovoljno zastupljene. Izorno tijelo, koje obično predstavljaju organizacije civilnog društva, ostaje razočarano jer nije došlo do očekivanih promjena.

U svrhu ove studije prilagodio sam osnovnu teoriju ponude i potražnje iz ekonomije, jer je studija našla prepreke i na strani ponude (broj žena sa političkim ambicijama i žena koje su već u politici), ali i na strani potražnje (aktuelni stavovi prema ženama u politici, rodno pristrasno glasanje i percepcije o suštinskoj zastupljenosti).

PREPORUKE I ZA PONUDU I ZA POTRAŽNJU SUŠTINSKE ZASTUPLJENOSTI (SZ) ŽENA

Kvota treba zadržati	PONUDA	SZ	POTRAŽNJA	Zahtijevati suštinsku zastupljenost
Podržati ulazak žena u politiku				Podržati "djelovanje u interesu žena"
Koristiti ženske organizacije u političkim strankama				Promovirati promjene SZ

AKTIVNOSTI ZA POVEĆANJE PONUDE SUŠTINSKE ZASTUPLJENOSTI ŽENA

1. Potrebno je zadržati kvote

Širom svijeta kvote su i dalje jedno od osnovnih političkih sredstava za povećanje broja žena u izbornom procesu. Iako se kvote ponekad smatraju privremenim specijalnim mjerama, s obzirom na aktuelne tradicionalne stavove, kvote su neophodne u izbornom sistemu Bosne i Hercegovine. Agencija za ravnopravnost spolova BiH i/ili Centralna izborna komisija trebaju nastaviti monitoring uspješnosti kvota nakon svakog izbornog ciklusa i provoditi analize efekata za svaku izmjenu izbornog sistema. Važno je uvidjeti da kvota primijenjena kroz Izborni zakon BiH posjeduje sve potrebne zaštite kako bi se osigurao njen puni potencijal. Nije preostalo ništa više što bi se moglo učiniti za poboljšanje njene efikasnosti. Sve daljnje diskusije o potrebi poboljšanja kvote su bespredmetne. S druge strane, kritična masa ili potreba prisustva određenog postotka žena u parlamentima treba biti indikator, a ne cilj aktivnosti za postizanje suštinske zastupljenosti. Zato se kampanje ne trebaju fokusirati na broj žena, već na promjene koje će žene uvesti u politički diskurs.

2. Ženama je potrebna podrška kako bi izgradile svoje kapacitete za ulazak u politiku

Aktuelni politički diskurs u značajnoj mjeri utječe na ambicije za ulazak u politiku. Potrebno je djelovati na mobiliziranju žena i obuci žena sa političkim ambicijama kako bi im se osigurale vještine za postizanje vidljivosti unutar stranačkih struktura. Najefikasnije u tom smislu mogle bi biti kampanje mobilizacije i političke akademije, koje organiziraju organizacije civilnog društva, međunarodne organizacije i institucionalni mehanizmi za ravnopravnost spolova. Ove aktivnosti po mogućnosti se trebaju provoditi u partnerstvu sa političkim strankama kako bi se žene nametnule kao kandidatkinje za izbore.

3. Političke stranke trebaju iskoristiti kapacitete ženskih organizacije unutar stranaka

Iako trenutno ne postoji regulativa za unutrašnju organizaciju političkih stranaka, potrebno je uložiti napore u djelovanju na političke stranke kako bi one počele koristiti kapacitete ženskih organizacija unutar stranaka u svrhu podrške suštinskoj zastupljenosti žena. To se može postići kroz podršku političkim strankama za usvajanje smjernica i budžeta za aktivnosti ovih organizacija ili "imenovanjem i posramljivanjem" političkih stranaka kojima su ženske organizacije samo kozmetički dodaci.

AKTIVNOSTI ZA POVEĆANJE POTRAŽNJE SUŠTINSKE ZASTUPLJENOSTI ŽENA

1. Od žena u politici treba se zahtijevati suštinska zastupljenost

Osnovni cilj kvota kao opcije i opcija koje predlaže ova studija nije postići brojčanu zastupljenost žena, već osigurati da žene u politici "djeluju u interesu žena". Ovo "djelovanje u interesu žena" trebalo bi rezultirati politikama koje su ili osjetljive na ravnopravnost spolova ili se fokusiraju na osnaživanje žena. Odsustvo "kritične mase" (bez obzira na to kojim se postotkom vodili) ne bi smjelo biti izgovor, a u kontaktu sa parlamentarkama trebamo zahtijevati suštinsko zastupanje. Ova je studija ukazala na već postojeće primjere suštinske zastupljenosti, ali za postizanje ciljeva ravnopravnosti spolova potrebne su stalne aktivnosti.

2. Ženama u zakonodavnim tijelima potrebna je podrška kako bi djelovale u interesu žena

Da bismo zahtijevali suštinsku zastupljenost žena, moramo biti svjesni da je ženama u zakonodavnim tijelima potrebna podrška kako bi djelovale u interesu žena. Od parlamentarki se očekuje ne samo da djeluju u ime svojih birača, već i "u ime svih žena", što predstavlja dvostruko opterećenje. Zbog toga je parlamentarke potrebno obavijestiti o prioritetima žena u društvu kako bi one u parlamentima mogle djelovati u interesu žena. Agencija za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine i dva entitetska *gender* centra, zajedno sa nevladinim organizacijama, trebaju biti glavni akteri u definiranju ovih prioriteta.

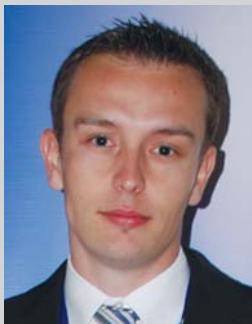
3. Potrebno je promovirati promjene koje žene postižu na političkoj sceni

Tradicionalna shvatanja uloge žene u politici pokazala su se kao jedna od osnovnih prepreka za pristup žena funkcijama gdje se donose odluke. U cilju suzbijanja ovih stereotipa, potrebno je promovirati promjene koje žene postižu na političkoj sceni. Parlamentarke već postižu promjene, a biračko tijelo treba biti obaviješteno o tim dešavanjima. Pošto dostignuća u području ravnopravnosti spolova i osnaživanju žena nisu visoko na listi političkih prioriteta i pošto se obično ne promoviraju u medijima, institucionalni mehanizmi za ravnopravnost spolova i nevladine organizacije moraju se uključiti u ove napore.

BIBLIOGRAFIJA

- „Žene i muškarci u Bosni i Hercegovini Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, decembar 2011.
- Rodna ravnopravnost u Republici Srpskoj; Istraživanje javnog mnjenja, Gender Centar - Centar za jednakost i ravnopravnost polova Republike Srpske, 2012
- Boric, B. "Application of Quotas: Legal Reforms and Implementation in Bosnia and Herzegovina", National Gender Task Force Office, Bosnia & Herzegovina, A paper presented at the International Institute for Democracy and Electoral Assistance (IDEA)/CEE Network for Gender Issues Conference.
- Bowler, S., i Farrell, D., "Legislator Shirking and Voter Monitoring: Impacts of European Parliament Electoral Systems upon Legislator-Voter Relationships", *Journal of Common Market Studies* 3, 1993.
- Celis, K., "Studying women's substantive representation in legislatures: When representative acts, contexts and women's interests become important", *Journal of Representative Democracy*, 2008.
- Dahlerup, D., "Using Quota's to Increase Women's Political Representation", u: Karam, Azza (ur.) *Women in Parliaments: Beyond Numbers*, International IDEA/Stockholm, 2002.
- Election Law of Bosnia and Herzegovina („Official Gazette of Bosnia and Herzegovina", br.: 23/01, 7/02, 9/02, 20/02, 25/02, 4/04, 20/04, 25/05, 52/05, 65/05, 77/05, 11/06, 24/06, 32/07, 33/08, 37/08 and 32/10).
- Global Database of Quotas for Women 2006, International IDEA and Stockholm University, dostupno na: <http://www.quotaproject.org> (stranica posjećena oktobra 2006).
- Grey, S., Tremblay, M., Dahlerup, D., Childs, S., Krook, M. L. "Do Women Represent Women? Rethinking the 'Critical Mass' Debate", *Politics & Gender*, 2 (2006), str. 491–530.
- Inter-Parliamentary Union, Parline database, dostupno na: <http://www.ipu.org/parline-e/parlinesearch.asp>, 2006a.
- Inter-Parliamentary Union, Women in national parliaments Dostupno na: <http://www.ipu.org/wmn-e/world.htm>, 2006b.
- Ballington, J., Matland, R., *Political Parties and Special Measures: Enhancing Women's Participation in Electoral Processes*, United Nations, 2004.
- Kadribasic, A., "Election Law and Quota for Women", Political Academy for Women, Helsinki Citizens Assembly, Banja Luka, 2012.
- Krook, M., "Gender quotas as a global phenomenon: Actors and strategies in quota adoption", *European Political Science*, 2004.
- Norris, P., Krook, M., Gender Equality in Elected Office: A Six-Step Action Plan, OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR), mart 2011.
- Pitkin, H. F., *The Concept of Representation*, University of California Press, Berkeley, 1967..
- Recommendations of UN Committee on the Elimination of Discrimination against Women: Bosnia and Herzegovina, No. 30 CEDAW/C/BIH/CO/3.
- Tripp, Aili Mari, Kang, Alice, "The Global Impact of Quotas: On the Fast Track to Increased Female Legislative Representation", „ University of Nebraska - *Lincoln Faculty Publications: Political Science*, Paper 41, 2008.
- United Nations Fourth World Conference on Women (FWCW), "Beijing Declaration and Platform for Action", dostupno na: <http://www.un.org/womenwatch/daw/beijing/platform/declar/htm>.
- United Nations, "Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Women", UN Treaty Series, 1249: 13, 1979.
- Young, Iris Marion, *Inclusion and democracy*, Oxford University Press Inc., New York, 2000.

Adnan Kadribašić, dipl.iur. i MA, je stručni savjetnik sa usklađivanje zakona sa međunarodnim i evropskim standaradima za ljudska prava u Agenciji za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine. Do sada je bio uključen u brojne istraživačke projekte u oblasti diskriminacije i ljudskih prava u Bosni i Hercegovini. Jedan je od autora Komentara Zakona o zabrani diskriminacije a objavio je analize i istraživačke radove, učestvovao u izradi novih javnih politika i zakona, organizovao obuke i pružao druge usluge u oblasti zakona koji zabranjuju diskriminaciju.

Fond
otvoreno društvo
Bosna i Hercegovina

Fond otvoreno društvo BiH pokrenuo je Program podrške istraživanjima u oblasti javnih politika početkom 2004. godine. Osnovni cilj programa je unaprijedjenje istraživanja i analize javnih politika kako bi se potaknuo argumentovani dijalog i razvio takav način donošenja odluka u oblasti javnih politika koji će počivati na relevantnim informacijama i realnim opcijama. Program obuhvata edukaciju iz oblasti istraživanja javnih politika, stipendije za istraživanje i mentorstvo u toku istraživanja. Do sada je, u okviru ovog programa, stipendirano 90 istraživača.